

# Thuis in de wijk

## Een beperkte blik op vermaatschappelijking

Loes Verplanke en Jan Willem Duyvendak onderzochten de effecten die het beleid gericht op vermaatschappelijking van de zorg heeft voor het leven van psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking. Zij hielden daartoe 67 interviews en publiceerden hun bevindingen in een boek: 'Onder de mensen?' Met vraagtekens, want hoewel uit de interviews blijkt dat de betrokkenen vinden dat ze nu beter af zijn dan vroeger, zijn ze helaas nog steeds niet echt 'onder de mensen'. Een weinig verrassende conclusie, aldus Doortje Kal, die het onderzoek plaatst in de context van kwartiermaken en werken aan inclusie.

In het eerste hoofdstuk stellen de auteurs dat dit boek gaat over een van de belangrijkste veranderingen in de Nederlandse zorg in de afgelopen decennia: psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking leven niet langer in een tehuis, maar vinden hun 'thuis' in een zelfstandige woning in een gewone woonwijk. Hier wordt de toon gezet voor het hele boek, en die toon stemt treurig.

*'Kern van het beleid was (en is) dat mensen met een beperking niet langer in inrichtingen in de duinen of in de bossen moesten verblijven (...), maar buiten de muren van de instelling moesten gaan leven. Het verblijf in een inrichting zou voor hen negatieve effecten met zich meebrengen.'* (blz. 9)

Het 'moesten' suggereert dat dit beleid van bovenaf aan werkers en cliënten werd opgelegd en niets met een beweging 'van onderop' van doen had. Het 'zou' wekt de indruk dat de negatieve effecten van het verblijf in de inrichting uit de lucht waren gegrepen.

De bewegingen die aan de vermaatschappelijking ten grondslag lagen, worden door de auteurs wel genoemd maar hun beweegredenen worden niet echt serieus genomen. Naar de mening van de onderzoekers werd weliswaar erkend dat de uitplaatsing naar woningen in een gewone woonwijk gepaard moest gaan met enige ondersteuning, maar zouden de betrokkenen het toch vooral zelf moeten doen.

*'Alleen door zelfstandig wonen zouden deze kwetsbare mensen deel blijven uitmaken van de maatschappij. Dat zou niet alleen beter zijn voor deze mensen zelf, maar voor de hele samenleving; deze zou er milder en zachter van worden.'*

Duyvendak en Verplanke onderzoeken naar eigen zeggen of dit 'beter' voor alle partijen inderdaad het geval is.

Het is vreemd dat de onderzoekers enerzijds memoreren dat bijvoorbeeld minister Borst het welslagen van de beweging van vermaatschappelijking expliciet koppelde aan een grote betrokkenheid van de samenleving (zie de Nota

*Onder anderen*), terwijl ze anderzijds alle pogingen om te werken aan die betrokkenheid hardvochtig negeren.

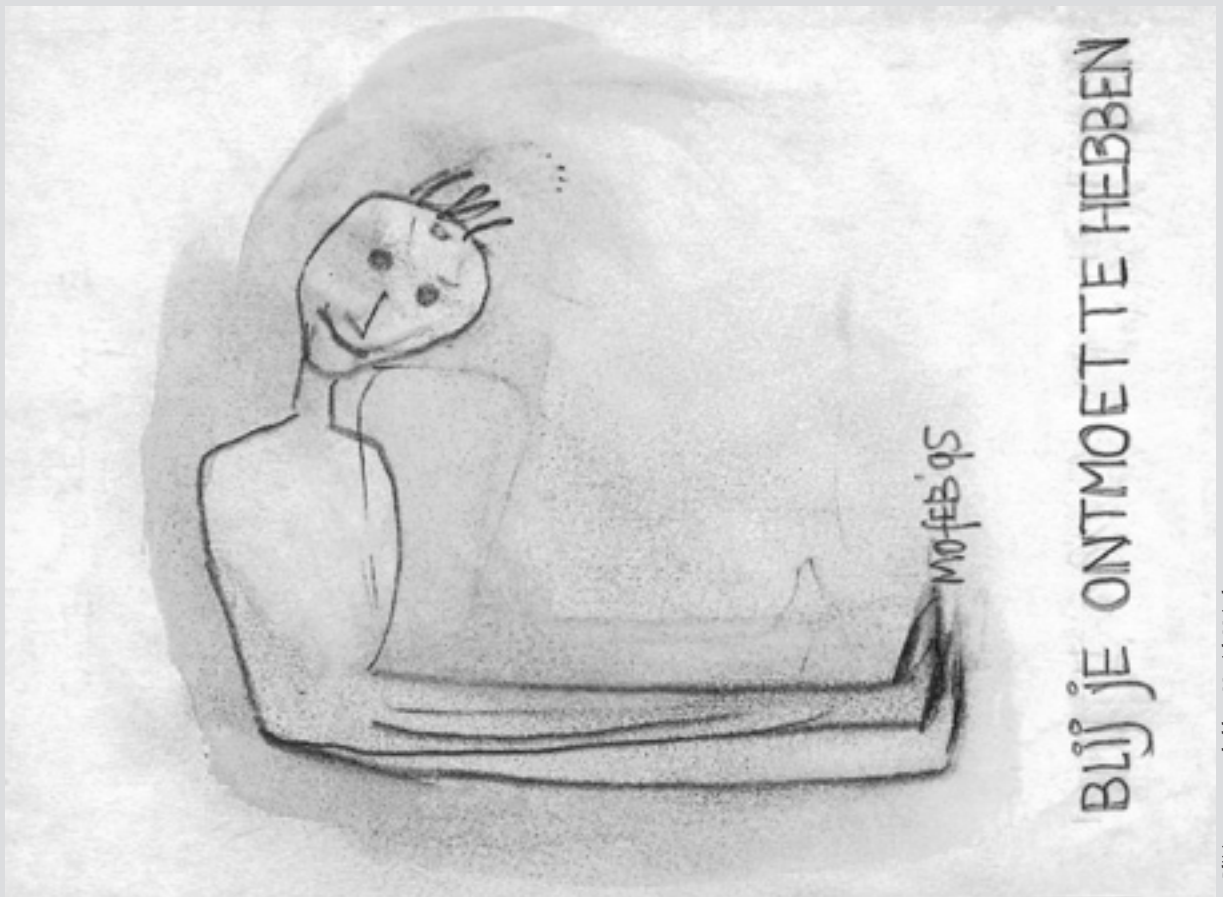
Misschien zijn Duyvendak en Verplanke van mening dat de pogingen te weinig voorstellen, niet adequaat zijn, niet breed genoeg gedragen worden, maar dan had daar op zijn minst aandacht aan besteed moeten worden. Doordat dit niet gebeurt is, bezondigt het onderzoek zich aan het verdonkeremanen van informatie die niet in de (cynische) kraam van de onderzoekers past. Daarmee minimaliseert het onderzoek het belang van de vele projecten van 'de vermaatschappelijkten' zelf en negeert het de inspanningen van burgers, professionals en andere onderzoekers. Dat lijkt mij nogal onwetenschappelijk en ik begrijp dan ook niet dat NWO dergelijk onderzoek financiert.

### De gemengde wijk

Het boekje *Onder de mensen?* maakt een verbinding tussen twee beleidsterreinen: dat van stedelijke vernieuwing en dat van de vermaatschappelijking. Daarin onderscheidt het zich van andere onderzoeksliteratuur. Vermaatschappelijking brengt 'lastige groepen' de wijk in, waarbij de minister van wonen, wijken en integratie vormen van onmaatschappelijkheid bestrijdt. In het grote stedenbeleid gaat het om achterstandswijken, oftewel om de wijk als een 'guur oord'. In het beleid van vermaatschappelijking is de wijk opeens een 'kuuroord'. De auteurs wijzen keer op keer op deze paradox.

Ze wijzen echter ook op een overeenkomst tussen de twee beleidsterreinen: de gedachte dat een gemengde omgeving voor iedereen te allen tijde beter is. Dat verklaart volgens Duyvendak en Verplanke dat in de wereld van de zorg tamelijk rooskleurige beelden circuleerden over de wijken.

Ik wil graag een andere optie opwerpen: de zorg is helemaal niet zo optimistisch gestemd over de wijken en daarom is ze helaas veel te weinig gericht op de wel degelijk bestaande potenties in de meeste wijken. Andersom



Blij je ontmoet te hebben, Moniek Meinders

zijn wijkorganisaties niet erg gericht op kwetsbare burgers. Overigens woonde altijd al het merendeel van de psychiatrische patiënten in de wijk, met maar geringe ambulante ondersteuning. Dat was in de jaren '80 een van de redenen om zwaarder in te zetten op ambulante in plaats van intramurale zorg. De verblijfsafdelingen in psychiatrische ziekenhuizen werden almaar groter en slokten grotendeels het budget voor geestelijke gezondheidszorg op. Het is een mythe dat verblijfspatiënten een rijker sociaal leven hadden. Niemand van de 67 geïnterviewden verlangt naar de inrichting terug! (Zie ook: *Een eigen huis* van Kwekkeboom, 2006.)

### Normaliteit opschorten

Op grond van de uitgebreide interviews met 67 cliënten in vier stadsvernieuwingsgebieden menen de onderzoekers zoals gezegd niet te kunnen constateren dat de idealen van 'vermaatschappelijking' en 'normalisering' geheel geslaagd zijn. Mensen met een beperking blijken nauwelijks in de buurt te leven. Het beleid is te optimistisch geweest en het ideaal van normalisering is niet adequaat. Veel geïnterviewden leiden een leven vol gemis, met angsten, verveling en eenzaamheid.

De onderzoekers wekken de indruk dat zij als eersten hebben ontdekt dat mensen met een psychische of verstandelijke handicap lijden; lijden onder hun psychische pijn of handicap en lijden onder de maatschappelijke reactie daarop.

In mijn proefschrift *Kwartiermaken* heb ik al in het eerste hoofdstuk het idee van normalisering bekritiseerd.

*Kwartiermaken* maakt een eind aan de illusie dat alles bij het oude kan blijven na de extramuralisering. Het pleit ervoor de normaliteit op te schorten en voor een buitengewone ander iets buiten 'het gewone' te doen. Als overheid, als buurtcentrum, sportorganisatie, buur of burger, kerk of moskee. Juist om integratie van de 'vreemde ander' mogelijk te maken zonder assimilatie-druk.

Om beweging te brengen in de oriëntatie van zowel de zorg als de wijk(organisaties) zijn her en der kwartiermakers aan het werk. Daarnaast hebben steeds meer werkers in de geestelijke gezondheidszorg de noodzaak van kwartiermaken op hun netvlies staan. Langzaam dringt dat besef ook door in het sociaal-cultureel werk en, onder invloed van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, bij gemeenten. Voorts zijn er talloze initiatieven, verenigd in de *coalitie voor inclusie*, de vele kwartiermakers-festivals waarin cliënten de hoofdrol spelen in de strijd tegen stigmatisering en voor maatschappelijke deelname, enzovoorts.

Als de onderzoekers op parmantige toon spreken van een nauwelijks opgemerkt probleem van non-integratie breekt mijn klomp.

### Trekkkracht

In 2002 heette het rapport van de Taskforce Vermaatschappelijking niet voor niets *Erbij horen*. De Taskforce constateerde al dat het teveel ontbrak aan 'trekkkracht van de samenleving'. Vermaatschappelijking raakt aan alle levensterreinen, aan de bereidheid en het vermogen van allerlei maatschappelijke organisaties om met de

betrokkene in zee te gaan, aan het draagvlak in de samenleving om mensen met een psychische handicap in haar midden op te nemen. De Taskforce zette in op voorlichting, discussie en vooral op tonen hoe het anders kan.

In 2003 was een constatering als 'ze wonen er wel maar leven er nauwelijks' aanleiding voor een kwartiermaakonderzoek in Amsterdam dat leidde tot *'Dat het gewoon is dat we er zijn'* Een appel op het sociaal-cultureel werk door mensen met een verstandelijke beperking (Kal en Vesseur, 2003). Dit onderzoek resulteerde in de aanstelling van een kwartiermaakster die systematisch de vrijetijdsbesteding in de Amsterdamse stadsdelen op de schop nam. (Zie ook Kal 2008.)

Herman Meininger, hoogleraar sociale integratie van mensen met een verstandelijke beperking, maakt onderscheid tussen fysieke, functionele en sociale integratie en spreekt in zijn oratie (2007) over 'opsluiting in het gewone' bij gebrek aan sociale integratie. De verbeterde positie van mensen met een verstandelijke beperking krijgt pas zijn 'volle betekenis wanneer zij zich als persoon erkend en gewaardeerd weten in de ontmoeting met anderen in sociale netwerken van diverse aard' (Meininger 2007, blz. 5).

In 2008 concludeert Hans Kröber – initiatiefnemer van de Coalitie voor inclusie, zie p. 14 – in zijn proefschrift dat inclusie een weerbaarstig thema is. We moeten met z'n allen harder werken aan waarden in de samenleving die inclusie bevorderen.

In een onderzoek dat kijkt naar de gevolgen van de vermaatschappelijking hadden bovenstaande bespiegelingen, die alle gepaard gingen met voorbeelden, niet mo-

gen ontbreken. In die zin ervaar ik dit onderzoek als een stap terug, omdat het de suggestie wekt dat de hele vermaatschappelijking een soort miskleun is van het beleid, waar betrokkenen nu de wrange vruchten van plukken. Ja, de vruchten smaken vaak wrang, maar waarom niet de krachten verenigd om daar iets aan te doen? De (ethische) waarden van de onderzoekers zijn mij geheel duister.

### Nichediversiteit

De onderzoekers merken op dat uit het onderzoek blijkt dat thuis voelen niet voor iedereen hetzelfde betekent, om vervolgens te stellen dat voor veel mensen naast vertrouwdheid, het kunnen creëren van een eigen wereld waar men zichzelf kan zijn en eigen activiteiten kan ontplooiën van groot belang is om zich thuis te voelen. In navolging van rehabilitatiepsychiater Detlev Petry noemen kwartiermakers dit (ongeveer) de kenmerken van een niche. Werken aan een grotere *nichediversiteit* in de samenleving is een van de opdrachten die kwartiermakers en andere op inclusie gerichte professionals en burgers zich stellen. Daarmee wordt ook de omgang met kwetsbaarheid in een ander perspectief geplaatst. In *geschiedt gemaakte omgevingen* hoeft de handicap minder als beperking te verschijnen en is er meer plaats voor aanwezige potenties.

De onderzoekers lijken deze niches bijna uitsluitend binnen lotgenotencontact te situeren, hoewel ze zelf in de interviews laten zien dat niet iedereen daar blij van wordt. Voor de helende werking van maatschappelijke deelname – met behoud van eigenheid – lijken de onderzoekers geen oog te hebben. Wél stellen zij ten langen leste dat het mooi zou zijn als er meer alledaagse contacten zouden ontstaan tussen mensen met een beperking en andere buurtbewoners, al was het maar opdat beide groepen zich meer op hun gemak bij elkaar zouden voelen. Men merkt op dat hier een bescheiden en geen maximalistische ambitie wordt geformuleerd. Wat mij betreft hadden de onderzoekers voor zichzelf een maximalistische inzet ten toon mogen spreiden.

Alleen onder elkaar verkeren is ook in wetenschappelijke kringen niet verheffend. Meer confrontatie met ander onderzoek had geen kwaad gekund. Wij bijten niet.

*Doortje Kal*

Jan Willem Duyvendak en Loes Verplanke (2009). *Onder de mensen? Over het zelfstandig wonen van psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking*. Amsterdam University Press / Nicis Institute  
Voor genoemde literatuur zie [www.kwartiermaken.nl](http://www.kwartiermaken.nl)

### Nadruk op zelfredzaamheid riskant

Met het onderstrepen van de talenten van kwetsbare groepen moeten we niet in de kuil van het zelfredzaamheidsdenken vallen. Zelfredzaamheid, en de bevordering ervan is een centraal motto binnen de WMO, een beetje een gevaarlijk motto. Bevordering van zelfredzaamheid staat tegenover een beleid van betutteling en verafhankelijking. Zonder aan dit gevaar af te willen doen, voor mensen met langdurig psychiatrische problematiek is autonomie niet iets wat er zomaar is. Het is iets dat ondersteund moet worden, wil het er van komen. Wanneer aan het Wmo-loket te zeer of te snel uitgegaan wordt van zelfredzaamheid, werkt deze ideologie verwaarlozing in de hand; mensen worden aan hun lot overgelaten. Bovendien: niet iedereen zal naar het loket komen. Er is een onderzoekende, geduldige, volhardende en outreachende houding nodig om erachter te komen waar iemands verlangen naar uit gaat. En hoe bijvoorbeeld een maatjesproject of vriendendienst, het buurtcentrum, kerk of moskee, de sportclub of vrijwilligerswerk daarin van betekenis kunnen zijn. Soms is opschorten van zelfredzaamheid nodig om iemand niet in zijn eentje achter te laten met de brokstukken van zijn of haar autonomie.